

SZEPARATIZMUS? MIÉRT NE?

Tudom, a cím sokak számára mehökkentő lehet. A diktatúra ugyanis, mint annyi másra, a szeparatizmus fogalmára is rányomta félreismerhetetlen bélyegét. Hiszen abban az ideológiai rendszerben, amely a pluralizmusnak még a nevét sem bírta elviselni (legfeljebb ha káromkodás formájában), amelyben mindenkitől elvárták, hogy „szoros egységben a párt körül” ugyanazt mondja, ugyanazt tegye, sőt ugyanazt gondolja, minden elkülönülés, félreállítás ártalmasnak, a végső célul kitűzött teljes (nemcsak nemzeti) homogenitás elérését akadályozó magatartásnak, amolyan disszidenciának minősült. Így aztán a szeparatizmus a hivatalos szóhasználatban a társadalomra nézve veszélyes tendenciák körébe sorolódott, úgyannyira, hogy még most is vészjelző piros lámpák gyúlnak ki az agyakban, ha a *szeparatizmus* szó valahol is elhangzik. Márpedig elhangzik, sőt az utóbbi hetekben igencsak meggyűlt vele a bajunk.

A diktatúra által ebek harmincadjára juttatott társadalom rengeteg bajának felszámolásában, a demokratizálás általános folyamatában mindenkinek megvan a maga sajátos feladata. Minden ilyen feladatot úgy lehet a legeredményesebben, legkielégítőbben elvégezni, ha a magáét ki-ki maga csinálja, nem más. Például ha az egyházak gondjait az egyházakra bizzuk, hogy oldják meg őket a legjobb belátásuk szerint, nem pedig a közgazdászokra vagy valamelyik természetvédelmi mozgalomra (összetévesztve az ökuménét az ökonómiával vagy az ökológiával, ami – tekintve némely magas beosztású vezetők intelligenciahányadosát – pár hónappal ezelőtt nem is lett volna lehetetlenség tájainkon). Mivel pedig a demokrácia nem osztható szektorokra, és nem százalékolható olyan értelemben, hogy egyikben ennyi, a másikban feleannyi, a harmadikban meg csak tized- vagy huszadannyi demokráciát kell bevezetni, minden egyes terület mielőbbi demokratizálása és általános rendbehozatala össztársadalmi érdek is egyben. Hiszen az ilyen részekből fog összeállni a nagy egész. Ha például az eddig illegalitásba szorított görög katolikus egyház ismét törvényes keretek között működhet, az nemcsak az ilyen hitvallásúak érdekeit szolgálja, hanem az egész országot, felekezetre való tekintet nélkül, hiszen e jog visszaállítása az egységes és oszthatatlan demokráciát építi. Ilyen értelemben a görög katolikus egyház képviselőinek nemcsak joguk, hanem – a társadalomorvoslás nagyobb perspektívájából nézve – egyenesen kötelességük volt érdekeik védelmében kiállni, hacsak nem akartak – hogy úgy mondjam: szeparatista módon – félreállni, részt nem vállalni a demokratizálás általános folyamatában, hiszen ez az ő dolguk volt, ezt más nem végezhetette el helyettük.

Ebben a folyamatban ránk, a romániai magyar kisebbségre hárul az a feladat, hogy szorgalmazzuk kisebbségi helyzetünk mielőbbi olyan megoldását, amely természetesen illeszkedhet a célul kitűzött, európai mércével mérhető demokratikus társadalomba, és ezen – már csak a nagyobb cél érdekében is – minden erőnkkel munkálkodjunk. Ilyen törekvéseink

senkiben sem kellene hogy megbotránkozást vagy gyanakvást keltsenek, hiszen – tekintve, hogy az utóbbi években Románia nem kis mértékben éppen ilyen okokból került a nemzetközi botránylista élére – ez olyannyira össztársadalmi érdek is, hogy, ha magunk most a tétlenkedő sültgalambvárók táborába vonulnánk vissza, bárki jogosan vádolhatna bennünket szeparatizmussal, ezúttal csakugyan szó elmarasztaló értelmében.

Ahhoz azonban, hogy egyéni és közösségi jogaink ne maradjanak meg holt betűnek, helyre kell állítanunk az utóbbi évtizedekben szétzilált intézményrendszerünket, ezen belül legsürgősebben az oktatási hálózatot, óvodától egyetemig. És itt, a gyakorlatban jelentkeznek az első nehézségek. Sajnos gyakran megtörténik, hogy – nem kis részben az utóbbi évek nacionalista propagandájának, a román közvélemény helytelen tájékoztatásának vagy inkább a tájékoztatás teljes hiányának következményeképpen – meg nem értésbe, gyanakvásba, sokszor jogos követeléseink rosszhiszemű értelmezésébe ütközünk. Ha például évszázados hagyományú magyar tannyelvű iskoláinkat pár évvel ezelőtt megkérdésünk nélkül vegyes tannyelvűekké alakították, s most azt kérjük, hogy az a néhány román osztály költözzék át a másik iskolába, s onnan jöjjenek ide a magyar osztályok, akkor rögtön akad valaki, aki felkapja a fejét: Hogyhogy? Mi ez a szeparatizmus? Épp most, amikor ...

Mi pedig riadtan kezdjük magyarázni, hogy ez nem szeparatizmus – a jelek szerint magunk sem vagyunk vele tisztában, hogy ebben az esetben nem a szeparatizmussal van baj, hanem ennek egyértelműen negatív, társadalmilag veszedelmes tendenciaként való értelmezésével, amelyet annak idején alaposan a fejünkbe vertek fő és még főbb ideológusok. Márpedig amikor demokratikus társadalmat akarunk építeni egy olyan rendszer romjain, amely a minden értelemben vett homogenizálás érdekében egymással nem természetesen összetartozó dolgokat erőszakolt össze oly módon, hogy ebben a mesterségesen létrehozott egységben az egyik (vagy alkalomadtán mindkét) fél veszített funkcionalitásából, a szeparatizmus csupán annyit jelent, hogy visszatérünk a dolgok természetes állapotához, amelyben ezek ismét működőképessé válnak. Igenis szeparatizmus ez, de ugyanolyan szükséges, sőt a demokrácia gyakorlásához nélkülözhetetlen szeparatizmus, mint amilyen például az, amely visszahelyezte jogaiba a görög katolikus egyházat, megszüntetve a görögkeleti egyházzal való kényszeres egységét. Sőt többet mondok: ha továbbra is megmaradunk annál, hogy minden szeparatizmus ab ovo elítélendő, akkor akár ne is csináltuk volna a forradalmat. Hiszen a demokráciának lényegéhez tartozik hogy minden mondvacsinált egységet megszüntet. Nem „a párt körüli szoros egységre” épül, hanem a többpártrendszerre, amelyben az egyes pártok nemcsak hogy külön elveket vallanak, hanem bizony külön székházakat is tartanak. Tiszta szeparatizmus – de enélkül nincs igazi demokrácia. Ezt meg kell érteni, és ehhez hozzá kell szokni.

Pedig milyen jól megvoltunk eddig együtt – hajtogatják azok, akik szeparatizmusunkat is mint főbenjáró bűnt olvassák fejünkre. Mit mondjunk erre? Lehet, hogy ők igen, de mi nemigen. Jól értsük meg: nincs itt szó semmiféle nemzeti gyűlölködésről, ilyen tekintetben

csakugyan elég jól megvoltunk együtt, s a forradalom még közelebb hozott bennünket egymáshoz. Amikor iskoláinkat vissza akarjuk állítani eredeti állapotukba, ezt nem a románokkal szembeni rosszindulatból, nem öellenük tesszük, hanem avégett, hogy az egész iskolai élet zökkenőmentesen folyhasson kinek-kinek az anyanyelvén. Hiszen attól kezdve, hogy ezekben az iskolákban megjelentek a román osztályok, a magyar nyelv használata nagymértékben leszűkült, sok helyt a tanítási órákra korlátozódott, és minden órán kívüli tevékenység – iskolai ünnepély, évnyitó, évzáró stb. – románul folyt, hogy értsék azok is, akik nem tudnak magyarul. Őket ez a dolog helyzetüknél fogva nemigen zavarhatta, úgylehet nem is érzékelték, hogy nekünk mennyire hiányzik mindaz, ami ilyen módon fokozatosan eltűnt. A vegyes iskolákba román igazgatókat neveztek ki, akik a mi sajátos problémáinkat nem ismerték eléggé, tehát döntéseikben sem lehettek ezekre tekintettel kellő mértékben. Így aztán a román osztályok bevezetése ezekben az iskolákban nem a kívánt hatást érte el, hanem majdhogynem a fordítottját: ahelyett hogy a románok iránti baráti érzelmeket erősítette volna, inkább gyanakváshoz és különböző komplexusokhoz vezetett, amit aztán a magyar tanároknak nagy munkával kellett ellensúlyozniuk.

Most, amikor megvan az a történelmi esélyünk, hogy népeink végre egymásra találjanak, félretéve minden előítéletet, s erre mindkét részről van is őszinte szándék, a közeledésnek egyik feltétele – paradox módon – az, hogy amit az elmúlt korszak egy nem természetes formációba összeeröltetett, azt most szétválasszuk, hadd élhesse mindegyik a maga természetes életét. Ez sokkal inkább elő fogja segíteni a kölcsönös barátságot és tiszteletet, az oktatói-nevelői munka hatékonyságáról nem is szólva, mint az eddigi kényszerházasság. Jó lenne, ha ezt a fajta szeparatista törekvésünket mindenki annak értené, ami, és belátná: ez éppen annak a jele, hogy abban, ami az egész országnak érdeke, az élet általános demokratizálásában nem vagyunk szeparatisták, hiszen nem is lehetünk azok, már csak helyzetüknél fogva sem. Így együttesen könnyebben meg lehetne találni mindenütt a mindkét fél számára elfogadható megoldást, és sok fölösleges nézeteltérést és gyanakvást el lehetne kerülni.

És még valami: aki úgy vélné, hogy a jogokat valaki adja és valaki kapja (ami egyébként nem egészen így van), gondolja meg: a jog nem olyan, mint a pénz, hogy tudniillik mennél többet adok belőle valakinek, annál kevesebb marad nekem. Hanem inkább olyan, mint a szeretet: mennél többet adok, annál több lesz nekem is.

(**Ui.** A *szeparatizmus* szónak egy másik jelentése is van: a területi elszakadás. Ezt azonban nem is tartottam érdemesnek szóba hozni; nyugodt lélekkel merem mondani, hogy nálunk ma egyetlen felelősen gondolkodó ember sincs, akinek ilyesmi még csak eszébe is jutna. Adja Isten, hogy ne is legyen.)

Romániai Magyar Szó 1990. február 2.

Románul: *Adevărul [Bukarest] 1990. február 11.*

(Ahogy ma látom)

Nagyon rossz cikk volt. Pedig akár jó is lehetett volna. Amiről szó van benne, azt akkor mind helyénvaló és szükséges is volt elmondani. Ennek megértéséhez tudni kell, hogy 1990. február elején voltunk, és nyakig benne az „iskolaháborúban”: azért folyt a harc, hogy a korábban magyar tannyelvű iskolák, amelyeket a diktatúra folyamán román tannyelvűekkel egyesítettek, vagy ahová román tagozatot hoztak létre, most legyenek megint egynyelvűek. Az emberek idegesek és türelmetlenek voltak, amit meg is lehet érteni, rengeteget vitatkoztak, de azt is láttam, hogy a magyar vitázóknak meglepően nem voltak jó, a helyzet természetéhez illő érveik. A románok elvekre, az együttélés szépségeire, a hagyományosan kialakult jó egyetértésre és barátságra hivatkoztak, ezek mind gyönyörűen hangzottak, csak éppen semmi közük nem volt a megoldandó probléma lényegéhez és kiváltó okához, de még a tényleges valósághoz sem igen, a magyarok meg inkább csak azt hajtogatták, hogy márpedig adják vissza rögtön, mert az a mienk volt, és nekünk ahhoz jogunk van, ami viszont csak így, egymagában a románokat egyáltalán nem tudta segíteni abban, hogy az egészről valamit is megértsenek.

Ráadásul javában folyt már az a provokáció, amelyet azért szerveztek nagy apparátussal és nagy szakértelemmel már 89 decemberének végétől, hogy biztosíthassák a szekuritáte korábbi alkalmazottainak további egzisztenciáját hasonló munkakörben, és amely az 1990. március 19–20-i marosvásárhelyi tragikus eseményekben érte el tetőpontját és célját. 1989. december 22-én vagy 23-án, már nem emlékszem pontosan, Ion Iliescu bejelentette a tévében, hogy a szekuritáte struktúráit feloszlatták, az ott dolgozóknak pedig három hónapig folyósítják még a fizetésüket, hogy azalatt tudjanak más munkakörben elhelyezkedni. Mivel én azt sehogy sem tudtam elképzelni, hogy ezek az emberek, akik egyetlen tanult mesterségükön kívül semmihez nem értenek, most majd mind elmennek bányásznak vagy gyári munkásnak, esetleg egyik napról a másikra átvedlenek jámbor szántóvetőkkel, és mert az is a természetemhez tartozik, hogy mindennek utánaszámolok, e bejelentés után az első gondolatom az volt, hogy nagyon oda kell majd figyelniük, mi fog történni 1990. március 20-a körül. Ezt rögtön mondtam is Bukarestben, akinek csak tudtam, egyesek talán még emlékeznek is rá. (Bányai Péter biztosan, nemcsak mert ő mindenre emlékszik, hanem mert ő figyelt még nagyon oda arra, mi történik a szekuritáte körül, más magyarokat ez, úgy láttam, akkor még kevésbé érdekelt – később aztán már annál jobban –, mert mindenki inkább a magyar ügyekkel volt elfoglalva, ez meg nem annak látszott. Ezért nem is írtam meg az újságban, pedig bizony meg kellett volna.)

Ezt a dolgot ugyanis nem lehetett másképp megoldani, csak úgy, hogy a felszámolt intézményt más név alatt és egy kicsit más jelleggel ismét létrehozzák. Ennek viszont megkerülhetetlen akadálya volt, hogy az országban olyan volt a hangulat, hogy ha csak egyszerűen bejelentik egy ilyen intézmény létrejöttét, abból talán újabb forradalom lett volna. Ahhoz, hogy ezt az emberekkel el is fogadtathassák, egy olyan méretű provokációra volt

szükség, hogy az egész ország üvöltjön tőle.

Sose bocsátom meg magamnak, hogy arra az egyre nem gondoltam akkor, hogy ez a provokáció éppen a magyar–román interetnikus dimenzióban fog bekövetkezni. Pedig nem is lett volna nehéz kitalálnom, ha egy kicsit módszeresebben végiggondoltam volna, de hát ki ért rá akkor módszeresen gondolkozni? Hiszen a várható provokáció nemcsak nagyon nagy kellett legyen, hanem olyan is, amelyben a központi téma (a cél jellegének megfelelően) az állambiztonság „válságos állapota”. Erre pedig – akkor már hagyományosan – a „magyar veszély” volt a legalkalmasabb. Nem is értem, hogy nem tudott ez akkor eszembe jutni. De hát utólag könnyű okosnak lenni. (Ez az, ha az ember amatőr, miközben a másik oldalon profik vannak, és nem is akármilyenek!)

Ezt a mulasztásomat azért sajnálom azóta is annyira, mert ha idejében át tudtunk volna látni a szitán, akkor, ha magát a provokációt nem is biztos, hogy sikerült volna megakadályozni (hiszen ahhoz képest, hogy kik álltak a másik oldalon, mi igencsak kislányok voltunk), de azt tán igen, hogy legalább mi, magyarok ne járuljunk hozzá olyan hathatósan és teljes jóhiszeműséggel ennek kifejtéséhez, ahogy végül is tettük, s akkor talán az egésznek más formája lehetett volna, sőt esetleg, ha látták volna, hogy ez nem egészen úgy megy, ahogy képzelték, egy másik forgatókönyvet vettek volna elő, hiszen profibbak voltak ők annál, semmint hogy ne lett volna tartalékolva legalább még egy.

A provokáció előkészítése tehát beindult, mégpedig már december 25-én, azonnal és teljes gőzzel, mint amit nem akkor találtak ki, hanem egy lehetséges hatalmi válsághelyzetre már korábban ki volt találva, csak a pillanatnyi adottságokhoz kellett igazítani. Bármilyen hihetetlenül hangzana is, szerintem 89 decemberének végén Bukarestben valaki már azt is pontosan tudta, hogy a színhely Marosvásárhely lesz. Stratégiai szempontból ugyanis ez a város ideális volt erre a célra: elég nagy ahhoz, hogy nagyon sok ember legyen ott, ha kell, a magyarok és románok nagyjából fele-fele arányban vannak, tehát az erőviszonyok kiegyensúlyozottak, így könnyű ellenőrzés alatt tartani a helyzetet (ha Kolozsváron történt volna, annak beláthatatlanok lehetek volna a következményei), emellett Vásárhely és környéke az ország belsejében van, és információs szempontból akkor még meglehetősen el volt szigetelve a külvilágtól, hiszen a bukaresti tévén kívül ott semmi mást nem lehetett fogni, nem úgy, mint körben a határ mentén, így nemcsak az odaáramló és onnan kijutó információkat volt sokkal könnyebb ellenőrizni és a szükségnek megfelelően alakítani, hanem az emberek is kevesebbet tudtak a külvilágról, tehát (el)bánni is könnyebb volt velük. (Azt hiszem, mondhat valamit ezzel kapcsolatban a következő történet. Valamikor még 1987 őszen addig Bukarestben élő barátaink végre megkapták a jóváhagyást, hogy hazaköltözhesse nekik Vásárhelyre. Mikor a búcsúzkodásra került sor, lépcsőházbeli szekustiszt szomszédjuk, akivel addig nem ugyan szívélyes, de normális jószomszédi viszonyban voltak, őszintén gratulált és sok szerencsét kívánt nekik. Mikor azonban kérdésére, hogy hová is költöznek hát, megmondták, hogy Vásárhelyre, az hirtelen elkomorodott, és azt mondta:

„Oda inkább ne menjenek! Hallgassanak rám! Én nem mondok maguknak semmit, de átkozni fogják még a napját is, mikor úgy döntöttek, hogy odamennek!” Barátaink sokáig értetlenül találgatták, mit akarhatott ez jelenteni. Aztán 1990. márciusában az volt az érzésük, hogy megértették.)

Ha azonban a „magyar veszélyre” kellett építeni, a provokáció hatékonyságához okvetlenül szükség volt Marosvásárhelyen kívül egy határ menti városra is, ahonnan kétségbeesett „szemtanúk” számolhassanak be olyasmiről, hogy a határon hogyan osonnak be Romániába éjjelente százával a felfegyverzett „horthysták”, és hogyan szállítanak egész fegyverraktárakat az itteni „irredentáknak” és „revizionistáknak”. Erre a célra a Marosvásárhelyéhez hasonló etnikai arányai miatt egyértelműen Szatmár volt a legalkalmasabb.

A provokáció pedig beindult. Kezdődött a módszeres rémhírterjesztéssel a székelyföldi románok elleni állítólagos vérengzésekről meg az ottani románok elűldözéséről. (Ilyen „elűldözötteket” magam is láttam január elején Bukarestben: nagy csapatban tüntettek a Tanügyminisztérium előtt, és bukaresti tanári állást követeltek maguknak, ha már legnagyobb részük amúgy is bukaresti vagy környékbeli volt.) December 25-ére visszaemlékezve azt jegyzi fel Domokos Géza, az akkor egynapos újszülött RMDSZ Ideiglenes Intéző Bizottságának „aláírója”: „[...] telefonált Virgil Măgureanu: sürgősen beszélnie kell velem. Akkor találkoztunk először. Nem ismertem sem a nevét, sem a foglalkozását. Amikor, pár napra rá, kérdeztem tőle, azt felelte: muzeológus. Csakhamar megértettem, hogy fontos szerepet játszik, Ion Iliescu talán legbizalmasabb tanácsosa. Közölte, hogy december 22-én Székelyudvarhelyen és két környékbeli faluban, valamint Kézdivásárhelyen rendőröket gyilkoltak meg. Mind románok” (*Esély I. Visszaemlékezés 1989–1992*. Pallas Akadémia, Csíkszereda, 1996. 25). Domokos Géza ugyan nem írja meg, de én úgy emlékszem rá, hogy Măgureanunak az volt a kívánsága: az RMDSZ sürgősen forduljon felhívással a székelyföldi magyarokhoz, hogy azonnal fejezzék be a románok öldöklését! Szerencsére nem ejtették a feje lágyára, és ezt határozottan visszautasította, a megbízható információk hiányára hivatkozva. Pedig micsoda hatása lehetett volna, ha megszületik! Minden román lap címdalán közölhette volna, a román olvasók számára pedig különösen hitelessé tette volna, hogy magyaroktól származik! Hát ez nem jött össze. (A magyar kormány azonban befutott a csőbe, mert feltehetőleg hiteles az a felhívás, amely valamikor ebben az időszakban román lapokban jelent meg, és arra szólítja fel az Erdélybe utazó magyar állampolgárokat, hogy tartózkodjanak az olyan megnyilvánulásoktól, amelyek megzavarhatják a romániai magyarok és a románok békés együttélését.)

Pedig sietni kellett, mert ketyegett az óra, és még sok munka volt hátra. A magyarok mozgolódtak ugyan a jogaikért, de csak módjával és a helyzethez képest elég megfontoltan. Márpedig ha nem kezdenek el sürgősen nagyon hevesen követelőzni (pedig a hajlam amúgy érthetően meglelt volna bennük, és az okuk is meglelt volna rá), akkor mire lehessen majd

mutogatni, mikor a „nagy magyar veszélyt” be kell dobni? Nagyon elkelt hát egy kis biztatás. Január 5-én meg is született a Nemzeti Megmentési Front Tanácsának Nyilatkozata a romániai nemzeti kisebbségek jogairól. Az ötlet Iliescutól származott (ő legalábbis azt hitte), neki pedig Virgil Măgureanu volt a „talán legbizalmasabb tanácsosa”. Măgureanu végig részt vett a Nyilatkozat megszövegezésében, aznap este pedig csúcsidőben, este fél tízkor beolvasták a televízióban. Mégpedig – nagy dolog volt! – magyarul is, nemcsak románul, mert fontos volt, hogy minden magyar értse. Szép, sőt akkor szinte hihetetlen dolgok voltak benne, csak úgy melengette a szívünket, hogy ilyet is lehet már hallani. Benne volt a helyi autonómia elveire alapozott önmegvalósításunk, meg hogy a Front valóra váltja és garantálja az egyéni és kollektív nemzeti jogokat és szabadságjogokat, és hasonlók. Gyönyörű volt, na! Magyarul Domokos Géza olvasta fel. És mi csak hallgattuk a szöveget, és nem láttuk, mi az, amit nézünk éppen. Senki sem látta, még Domokos Géza sem. Pedig ő egész közről nézte. Mert akkor még senki sem tudhatta közülünk, mi mindent jelenthet az, hogy azt ismeretlen embert, aki románul olvasta fel, Virgil Măgureanunak hívták.

Az első feltűnő dolog az volt, hogy a Nyilatkozat szövege románul csak a bukaresti Adevărulban jelent meg, eléggé eldugva ott is, nem csoda, ha Domokos Géza egyenesen úgy emlékszik, hogy „egyetlen román lap sem közölte a szöveget” (i. m. 83). Nem is kellett, bőven elég volt, ha a magyar lapok közölték, hiszen ez nem a románoknak szólt, hanem kizárólag csak a magyaroknak. A magyarok pedig rögtön fogták is a dolgot. Nem mintha addig semmi nem történt volna, hiszen történt, de most mindjárt bátrabban kapott nagyobb lendületet minden. Január közepére-végére már javában állt az „iskolaháború”, ezt pedig az egyre inkább kibontakozóban levő provokáció könnyűszerrel és sikeresen beépítette saját szerkezetébe, sőt még azt sem tudhatjuk pontosan, hogy magyar részről is nem azért alakult-e az egész éppen olyanra, amilyen lett, mert a rendezőnek éppen ebben a formában volt rá szüksége. Ha netán így volna, akkor sajnálattal kell megállapítanunk, hogy e provokáció kibontakoztatásában mi, magyarok is teljes erőbedobással játszottuk el a nekünk kiosztott szerepet, és ez a bűnünk csak azért bocsánatos, mert nem tudtuk, mit cselekszünk. Hiszen a jogaink kivívása, az nekünk volt nagy érdekünk, a nagy sietség azonban, amit akkor folyton felrítottak nekünk, inkább nekik, hiszen őket szorította a határidő, nem minket.

Február 8-án aztán megalakult a Vatra Românească Szövetség, egyenesen Marosvásárhelyen, ahol kellett, Radu Ceontea vezetésével, és nyomban utána a szatmári fiók is, Vasile Moişsal az élén. Innen most már egyenesben volt a dolog, a január 5-i nyilatkozatot is, mint amire már nem lesz többé szükség, el lehetett tenni ad acta, de március 15-ét még érdemes volt megvárni, mert az olyan nagy és látványos alkalomnak ígérkezett, hogy azt nem lehetett kihasználatlanul hagyni, és különben is, még bőven belefért az időbe. Aztán a többit tudjuk: a marosvásárhelyieket is meg a kisebb méretű, de még úgy is országos aggodalmat keltő szatmáriakat is.

Március 19–20-át követően országszerte nagy tüntetések voltak, a forgatókönyvnek

megfelelően: az emberek tudták is, nem is, miért, de ahhoz képest nagy eltökéltséggel vonultak mindenütt az utcára azzal, hogy „Harcolunk, meghalunk, Erdélyt oda nem adjuk!” Mivel nagyon el tudom képzelni, hogy az akkori tüntetések nagy számára és általában a kinézetére gondolva még mindig van, aki azt hiszi, hogy akkor „spontánul és elemi erővel tört fel az egész román népből a mérhetetlen magyargyűlölet” (ez sem véletlenül van idézőjelben!), és még mindig nem érti, miről is szólt ez az egész, érdemesnek tartom teljes terjedelmében idézni Ștefan Ciochinaru cikkét az egyik ilyen bukaresti tüntetésről, amelyen magam is ott voltam Bányai Péterrel együtt (a cikk ugyan az ő nevét nem említi), és tanúsíthatjuk, hogy minden szakasztott úgy volt, ahogy ide le van írva:

Akiknek nem látszik a szemük ...

A fővárosban a tegnapi nap folyamán is folytatódtak a tiltakozó tüntetések az Erdélyben történt erőszakos cselekmények ellen. Miután szerdán a Bukaresti Egyetem diákjai vonultak végig a központi bulvárokon, miután az IMGB, az Aerofina, a Pipera ipartelep, az IMRA és az Augusztus 23 Üzemek munkásai is megszervezték a maguk tüntetését, csütörtök délután a Műegyetem hallgatóin volt a sor. A tiltakozáson túl azonban a szervezők a román–magyar megbékélés hídjának is szánták a tüntetést. Éppen ezért erre az akcióra felszólalás végett meghívták néhány kollégájukat a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetből, Szilágyi Sándor urat mint az RMDSZ képviselőjét, valamint Alexandru Porțeanu professzor urat a Nicolae Iorga Történelmi Intézettől. Rajtuk kívül más meghívottak is voltak, köztük Victor Bârsan úr a Társadalmi Dialógus Csoporttól, valamint a Volt Politikai Foglyok Szövetségének alelnöke, Constantin Dumitrescu úr. De nem beszélhettek mindnyájan. Egy bizonyos csoport ugyanis teljesítette a „kötelességét”, megakadályozva a bejelentett dialógust. Hogy kik voltak ezek? Kit képviseltek? Tulajdonképpen mit akartak? Ez végül is teljes titok maradt. Egyvalamit lehet csak biztosan állítani: nem diákok voltak! De ne menjünk a dolgok elébe!

A tüntetés 15 órakor kellett volna elkezdődjön. Egy kicsit megkésett, mert a „diákpontosság” elég hozzávetőleges fogalom. Kihasználva a program megcsúszását, az Adevărul riportere elvegyült a meghirdetett időpontra összegyűlt, nem nagyon népes sokaságban. A beszélgetések természetesen maguktól adódtak. Az első konklúziók: a marosvásárhelyi eseményekről majdnem minden jelenlevő csak az Ír Televízió riportjából tudott, amelyet szerdán a bukaresti tévé is közvetített. És mit vártak? Hogy többet is megtudjanak. Diana Gălan kémia szakos hallgató: „Szeretnénk tudni az igazat. Tudni szeretnénk, mi történt ott. Nyugodtnak kell lennünk, türelmesnek, és meg kell tudjuk, mit akarnak a magyarok. Lehet, hogy valamilyen jogokat akarnak. Beszéljük meg, és ha bebizonyosodik, hogy azok kijárnak nekik, akkor adjuk meg nekik őket. Akárhogy is, ez a mostani helyzet tűrhetetlen. Az erőszak nem segít semmit.” Cătălin Florescu szállítás szakos diák: „Azt akarjuk, hogy mindenki tudja meg, hogy minket nem a gyűlölet hozott ide. Nem

gyűlölködni akarunk, hanem beszélgetni.” Egy csoport tanácstalanul álldogál, félrehúzódva. Basarab Guzun tanár úr köré gyűltek össze. A tanár bátorítja őket. Magyarok, a Műegyetem különböző karainak hallgatói. Ők itt is csak egy kisebbség. Kérem, mi bántja őket. „Hát az a felirat!” – felelik. Odanézek, nem jön, hogy elhiggyem, és érzem, hogy bennem is megfájdul valami. Valahol, a szélen – egyelőre – az ország jövődöntő értelmiségének feje fölött az van felírva: „A magyarok gyilkosok!” Gyorsan odaindulok. Odaérek. Az első döbbenet: ezeknek az embereknek, akikkel megpróbálok szóba állni, nem látszik a szemük. Fekete, mondhatnám átlátszatlan lencsésű napszemüveget viselnek. Bemutatkozom, kérem, hogy ők is mutatkozzanak be. Eszükben sincs. Tulajdonképpen ki vagyok én, hogy a nevük érdekel? – kérdik egymást bökdösve. Erőszakosak. Még ugyan nem a szó szoros értelmében, de érzem, hogy ha nem iszkolok el hamar, nem úszom meg. Elmegyek hát, de végig a tüntetés alatt rajtuk fogom tartani a szemem. Nem is lesz nehéz, ők lesznek itt a főszereplők. Felmegyek a „tribünre”, hogy a felszólalók közelében legyek. Jól lehet innen látni, kiemelt hely. Elkezdődik a tüntetés. Diákok, meghívottak egymás után a mikrofonhoz lépnek. Sok szépet mondanak. Senki sem akar erőszakot. Mindnyájan elítélik. Dialógusra van szükség. Lentről időnként nagy indulathullámok csapnak fel. A „fekete szemüvegesek” csoportja – könnyű őket észrevenni – most már a tüntető tömeg közepén van. Hatékony stratégia: központi „tribünt” formálhatnak. Fölöttük ott lobog, mint valami harci zászló: „A magyarok gyilkosok!” Csatlakoznak hozzá a következők: „Maghiari, nu uitați: În România sînteți flotanți” és „Unitate nu Hunitate” [ezeket bajos lenne jól magyarra fordítani, az első értelme nagyjából: „Magyarok, ne felejtsetek el: Romániában csak ideiglenesen tartózkodók vagytok”, a második meg szójáték, ennek értelme – természetesen a poén nélkül – „Egység, nem hunság”]. Százszázalékosan autentikus! A szervezők közül Andreea Roșculeț távközlés szakos hallgató megpróbálja elmagyarázni, hogy ilyen körülmények között a dialógus légkörét nem lehet megőrizni, és kéri, hogy vigyék már onnan azokat a jelmondatokat, amelyek csak „olajat öntenek a tűzre”. [Nem állom meg, közbe kell vetnem: ez az Andreea egy rendkívül megnyerő teremtés volt. Mikor a zavarkeltők – de én tán nyugodtan mondhatom őket szekusoknak is, hiszen ez teljesen egyértelmű volt már ott – engem is hallhatatlanná akartak tenni éktelen lármájukkal, Andreea könyörgőre fogta a dolgot, hogy „de hallgassuk már meg Szilágyi urat is, mert” – és itt nagy igyekezetében, hogy valami igazán meggyőző érvet hozzon fel, azt találta mondani: „mert nem minden magyar gyilkos!” Annyi szívjóság volt ebben a bájos ügyetlenségben, hogy lehetetlen volt érte megharagudni.] Természetesen kifütyülik. A Társadalmi Dialógus Csoport képviselője, Victor Bârsan úr azt mondja, ő nem tud addig beszélni, míg ott lobog az az uszítás. „Nem baj!” – kiáltják letről. – „Jöjjön a következő!” És jön a következő. Szilágyi úr. Nem sokat tud elmondani mondanivalójából. Pedig a jelenlevők közül nagyon sokan igenis meg szeretnék hallgatni. Sokan éppen ezért jöttek ide. De az „ügyeletesek” csoportja kitartóan végzi a kötelességét. Akkora lármát csapnak, mintha ezren lennének. Megjelent egy hangosbeszélő is. Jóságos

Isten, hát az meg honnan kerülhetett ide?! Valaki bekiáltja, teljesen elszállva: „Basarabia!” Most már senki nem ért semmit. Egy diák, aki csak ezért utazott idáig Marosvásárhelyről, majd egy másik is, a szervezők közül, a mikrofonhoz lép. Elhatárolják magukat a „fekete szemüvegesektől”. Megint elmondják, hogy ez a tüntetés egy híd szeretett volna lenni a fájdalom fölött. Kevesen figyelnek oda. És, még ha odafigyelnek is, a diákok civilizált emberek, egyszerűen nem tudnak, és nem is akarnak ökölrel esni a gazfickóknak. Úgyhogy ezek zavartalanul garázdálkodnak. A tüntetés véget ér. Sajtóértekezlet. Csalódottság. Ha még itt sem volt lehetséges a dialógusra alkalmas légkört teremteni, akkor hol lehet egyáltalán? És zuhognak a kérdések. Mindegyik szomorú. Sosem hittem volna, hogy kérdések ilyen szomorúak lehetnek. És hogy elébe menjek az önök kérdésének, elmondom, hogy nem tudom, kik voltak a „fekete szemüvegesek”. Lehetetlenség volt megtudni. A szervezőknek sem sikerült. Mit lehetett volna tenni? Hívni a rendőrséget? De minek? És mégis: kik ők? Nem tudom, de mintha már láttam volna őket máskor is. Kolozsváron, Bukarestben – szó, ami szó, itt többször – és még sok más helyen. Mindenütt, ahol összetört valami a lelkünkben az emberségből, beárnyékolva hitünket és jóhiszeműségünket. (Adevărul, 1990. március 23.)

Ștefan Ciochinaru. Vajon hol lehet most? Csak annyit tudok róla, hogy nem sokkal e cikk megjelenése után megvált az Adevărultól. Nem csodálkoztam rajta. Mert az igazsághoz hozzátartozik, hogy azért az akkori román sajtóra nem az ilyen írások voltak jellemzőbbek. Igaz, a tüntetések sem mind ilyenek voltak. Hát vajon Andreea? Akkor láttam először és utoljára. Vajon mit tanult, és mi maradt meg benne egy életre ebből a szomorú, de azért nem minden szépség nélkül való tapasztalatból?

Este, mikor a feleségem bekapcsolta a tévét – én még nem voltam otthon, mert mi aztán egy kisebb csoporttal elég későig ott maradtunk még beszélgetni –, egyszer csak hirtelen kiment a lábából az erő: azt látta a híradóban, hogy ott állok a belém szorult mondanivalómmal egy üvöltöző tömeg előtt. Csak abban reménykedett, hogy azért tán hazaérek még ép bőrrel. Az azonban nagyon jó volt mégis, hogy épp azt a részt vágták be, mert így ország-világ láthatta a fontosabbat is, ha odafigyelt: azt tudniillik, hogy viszonylag nyugodtan szólhattam, amíg csak ki nem ejtettem a számon a varázsszót: *securitate*. Jól látszott, hogy ettől szabadult el a pokol.

(Ezt azonban megelőzte valami, amit el kell hogy meséljek, mert mi ketten azt biztosan sohasem fogjuk elfelejteni. Március 15-én este ülünk otthon bukaresti lakásunkban, és szörnyülködve figyeljük, hogy a tévében miket képesek mondani a magyarokról az akkora már országos méretűvé dagadt provokációs hangulatban, mikor egyszer csak csengetnek. Gologanné, román szomszédasszonyunk, egy üveg magyar cseresznyepálinkával meg egy tányér süteménnyel, mert ő úgy tudja, hogy ma nekünk, magyaroknak ünnepünk van, és ezt fogadjuk szeretettel. Behívtuk, elbeszélgettünk, s egy félóra még azt is el tudtuk felejteni, hogy a tévéstudió légvonalban csak egy kilométernyire van tőlünk, vagy tán még annyira se.)

Március 27-én pedig bejelentették végre, hogy megalakult a Román Hírszerző Szolgálat, amelynek semmi köze a korábbi szekuritáéhoz. Az egész ország megnyugodva lélegzett fel, és boldog volt, hogy van immár, aki megvédje az ország biztonságát. Az új intézmény igazgatója, ahogy az egy ilyen szép, hosszú mese végén történni szokott, Virgil Măgureanu lett, majd a májusi választások után Radu Ceantea a parlamentbe került képviselőnek, Vasile Moiş pedig szenátornak. Igaz, Moiş körül történt akkor egy kis malőr, mert Szatmáron a szenátusi listán nem a biztosan bejutó első helyre tették a nevét a hálátlanok, hanem csak a másodikra, ami Măgureanut valami miatt olyan mértékben aggodalomba ejtette, hogy az utolsó napon, mikor ezen még változtatni lehetett, Bukarestben helikopterrel szállt, és Szatmára repült, ahol is ő mint az RHSZ igazgatója saját kezűleg tette át Moiş nevét oda, ahova kellett. Így aztán a végén mindenki boldog lett, máig is élnek, mert meg nem haltak.

Most pedig tegyem gyorsan hozzá, nehogy valaki félreértse a dolgot: Virgil Măgureanu ebben az egészben teljesen ártatlan. Mert mindenki ártatlan, amíg a bűnösségét be nem bizonyítják. Amit itt elmeséltem, az nem bizonyíték semmire. Lehet, hogy mindez csak egy rossz krimi, mert nem okozati összefüggések, hanem csak valószínűtlenül ritka-véletlen egybeesések kapcsolódnak benne össze egy hihetetlenül hosszú láncba. Bizonyíték nincs, és nem is lesz, még ha esetleg volna is pedig, mire. Mert az igazi profi arról ismerszik meg, hogy nem hagy nyomot.

Nekem azonban olykor még mindig remegni kezd a gyomrom, mikor ezek eszembe jutnak. Főleg ha arra gondolok, hogy miközben mi ott ettük kezünket-lábunkat, hogy mit tudhassunk csinálni hamar a tőlünk szemlátomást egyre függetlenebbé váló és egyre fenyegetőbb eseményekkel, valahol valakik egy korsó sör mellett hátradőlve röhögtek rajtunk, hogy milyen jól csináljuk magunktól pontosan azt, ami nekünk volt kiosztva. Még csak irányítaniuk sem kellett bennünket észrevétlenül, mert ismertek minket annyira, hogy előre tudják, mit fogunk csinálni, és biztosra mehettek. Mert azt hiszem, még ha tudtuk volna is, akár a legelején, mire megy ki a dolog, akkor sem cselekedhettünk volna másképp, mert abban a hangulatban az embereket egyszerűen lehetlenség lett volna rávenni arra, hogy várjuk még ki csak ezt a három hónapot (pedig ahhoz képest, hogy mi mindenre várunk még mindig, immár tizenhárom esztendeje, ez már igazán semmiség lett volna), hogy legalább mi ne működjünk együtt ezzel a gazemberséggel.

Kemény mai érv lehet ezzel szemben az, amit többektől is hallottam már, hogy végül is az lett a mienk, amit akkor ki tudtunk harcolni. Mivel ez tényszerűen nagyjából így igaz, nem is vitatkozom vele. De arra ez nem jó, hogy ennek alapján azt is meg tudjuk mondani, mi lenne ma, ha mi akkor el tudhattuk volna érni mégis legalább azt, hogy ezt a gyalázatos provokációt ne a magyar-román interetnikus dimenzióban építsék fel, hanem más közegben. Mert az már egy másik történelem. Utólag könnyű okosnak lenni, de nem az ilyesmiben. Az azonban nagyon is valószínű, hogy egy sor későbbi kellemetlenséget akkor sem tudhattunk

volna elkerülni. E provokáció kialakításában ugyanis nemcsak a szekuritáténak, hanem a Nemzeti Megmentési Frontnak is megvolt a maga szerepe, mert megvolt vele a maga külön célja is: a Front a nacionalista diskurzussal próbálta megszilárdítani hatalmát az esedékes választások előtt, hiszen a kommunista ideológiával már nem állhatott elő, egyebe meg nem volt. Hogy miért éppen ezt választotta, arra tömörebb és találóbb választ én sem tudok adni, mint amit egyszer Csetri Elek tanár úr mondott nekem, mikor arról beszélgettünk, hogy lehet az, hogy olyan magyarok, akik korábban nemcsak úgy tessék-lássékból, hanem ügybuzgalomból, sőt becsvágyból szónokolva hirdették a kommunista ideológiát, hirtelen éppen a nagyhangú magyarságra váltottak át: „Tudod, Sándor, ez volt nekik a legkönnyebb: csak a szavakat kellett kicserélni, a mondatok maradhattak.”

Erre a dologra pedig azért is tértem itt ki részletesebben, hogy jobban meg lehessen majd érteni, miért mondtam aztán nemegyszer, hogy ami Marosvásárhelyen történt 1990 márciusában, azt én tartom is, meg nem is interetnikus konfliktusnak, hiszen itt az etnikumok közötti nézeteltérések nem okai voltak az eseményeknek, hanem csak közege egy olyan provokáció eredményes lebonyolításának, amelynek célja az égvilágon semmiféle kapcsolatban nem volt a magyar–román viszonytal. Az persze más, de csöppet sem lényegtelen kérdés, hogy lefolyása során az emberek, mivel nem értették, mi történik velük, interetnikus konfliktusként élték meg, az ennek nyomán keletkezett traumákkal tehát mint ilyenfajta konfliktus következményeivel kellett foglalkozni.

De térjek most már vissza a cikkekre, amelynek kapcsán (de persze nemcsak ezért) mindezeket el kellett mondanom. Környezetébe elhelyezve most már érthetőbb nemcsak az, hogy, miről is szól, hanem az is, miért mondtam, hogy nagyon rossz cikk. Közvetlen előzménye az volt, hogy mindnyájunk megrökönyödésére január 25-én este Ion Iliescu egy tévébeszédben azt mondta: „A napokban számos aggasztó jelenségről értesültünk egyes erdélyi megyékből szeparatista tendenciákkal kapcsolatosan, ami feszültséget és konfliktusokat okoz a román és magyar nemzetiségű állampolgárok között” (Romániai Magyar Szó, 1990. január 27.). Ez természetesen a provokáció forgatókönyvéhez tartozott. (Akkoriban nagyon sokszor hallottuk, olvastuk, a demokratikus(abb) ellenzék körében szinte sláger volt, hogy Iliescunak a kezében van az egész szekuritáta, nekem akkor is erős volt a gyanúm, hogy ez éppen fordítva lehet igaz.)

A beszéd után nagyon elszaporodtak az olyan cikkek és érvelések, amelyek szeparatizmussal vádoltak bennünket, álnok módon kihasználva azt a lehetőséget, hogy a szónak azt az értelmét, amelyben a cikkemben magam is használtam, és amely tulajdonképpen a kommunizmus sajátos terminológiájához tartozott, rácsúsztatták a másikkra, amely a területi elszakadást sugalmazta. Úgy gondoltam, ha a szó már megvan ilyen értelmében, ezen nemigen lehet segíteni, de legalább azt próbáljam megértetni, hogy az nem okvetlenül rossz dolgot jelent. A cikk tulajdonképpen a román félnek szólt (meg is

jelentettem románul is, meg kell mondanom, nem volt könnyű), magyarul azért közöltem, mert úgy gondoltam, hátha segít valamit az érveikből igen hamar kifogyó magyar vitatkozóknak. (Ez meg is látszik a fogalmazásán: helyenként mintha egyenesen románul lenne elgondolva, ahogy majd tovább lehetett volna mondani.)

Csakhogy ez úgy van, hogy ha az ember odaadja a kisujját az ördögnek, az mindenestül elviszi. Egyetlen szójelentést vettem át a diktatúra nyelvéből, és ettől ez a cikk is nyomban alkalmas lett arra, hogy fel lehessen használni a provokációt segítő célokra: a România Liberă február 21-i számában Octavian O. Ghibu az én érvelésem lényegét meg sem említve úgy ragad ki belőle idézeteket, hogy abból az jön ki: Szilágyi N. Sándor nyíltan síkra száll a magyaroknak a románoktól való teljes izolálásáért.

Mikor megjelent, Szász János rögtön látta, hogy – noha amúgy minden rendben volna benne – ez az egy bizony nagyon rossz ötlet volt. A Romániai Magyar Szó február 10-i számában szelíd bölcsességgel figyelmeztet rá, „hogya (bár a szójátékokat kedveljük) a szavakkal nem tanácsos játszani”. Százszázalékosan igaza volt, máig resteltem, még akkor is, ha ez volt az egyetlen cikkem, amelyet ellenfeleink közvetlenül ki tudtak akkor használni. Mert ez olyan dolog, hogy az ilyenből egy is megengedhetetlenül sok.